

Eric Bauwens, *Vader Anseele. Edward Anseele (1856-1938) politicus, ondernemer en mythe*, Antwerpen, Vrijdag, 2019.

Wat socialisten wel en niet kunnen leren van Anseele

Lezing boekvoorstelling

Vooruit, Gent, 17 september 2019

Vincent Scheltiens

Sta me toe te beginnen met een pluim aan Eric Bauwens, auteur van het boek dat we vandaag officieel verwelkomen, en met een kritische noot ter attentie van de professionele historici, het gild waar ikzelf, weliswaar in een marginale rol, toe behoort.

De auteur is geen opgeleid historicus. Hij studeerde sociologie en zijn biografische nota bij zijn uitgever vermeldt dat hij voor defensie werkte wat hem met grote socialisten verbindt als Antoon Spinoy, de eerste en tot nu toe enige socialist die het tot volwaardig minister van defensie schopte; maar ook Paul-Henri Spaak en Willy Claes die zelfs secretaris-generaal van de NAVO werden.

Toch koos de auteur voor die andere socialist, Edward Anseele, en dat heeft na lezing van het boek – een oefening die ik u ten stelligste kan aanraden – alles te maken met de stad waar we ons bevinden: Gent. Eerder publiceerde Eric Bauwens over de Gentse operadiva Vina Bovy en het Gentse volkstoneel. De kennis van en de liefde voor zijn stad spatten van de pagina's van deze Anseele-biografie.

Het leidde tot een helder, bevattelijk, vlot leesbaar boek; een werk dat op een verdienstelijke manier een zekere leemte vult.

Wat me brengt tot de kritische noot ter attentie van de grote historici over wie het in de wandelgangen altijd gonst van de geruchten, in concreto de boeken die ze ooit nog zullen schrijven. Maar *check it out*: academisch actieve historici in België publiceren nauwelijks nog wat ze “publieksboeken” noemen. Wel wordt gewild of ongewild met

dat soort geruchten, beloften of verwachtingen over te verschijnen “definitieve” biografieën of andere studies terrein afgebakend, wellicht in de hoop even argeloze als enthousiaste stropers en andere verstoorders van de academische orde af te schrikken.

Nee, ik noem geen namen. Maar onlangs las ik naar aanleiding van de discussie over de Vlaamse canon een boeiend interview in een weekblad met een professor literatuurgeschiedenis waarvan de aanhef luidde, en ik citeer letterlijk: “gespecialiseerd in Vlaamse natievorming, hoopt over het onderwerp binnen afzienbare tijd een boek te publiceren”. Je moet haast suïcidaal ingesteld zijn om vanaf dat precieze moment over de Vlaamse natievorming een publicatie te plannen.

Argeloosheid, enthousiasme en wellicht gezonde onwetendheid over deze ontradingsstrategieën gecombineerd met liefde voor zijn stad deden Eric Bauwens besluiten een biografie aan Eedje Anseele te wijden.

I.

Wie de figuur van Edward Anseele volgt, vertrekt aan de voorlopers en het ontstaan van de socialistische arbeidersbeweging in België, Vlaanderen en in het bijzonder haar bolwerk, Gent.

Zij of hij zal de ontwikkeling van deze diverse en heterogene beweging gadeslaan en zien hoe er partijvorming ontstaat, hoe deze haar eerste overwinningen behaalt. Die situeren zich binnen de lange en harde strijd voor de democratisering van het enkelvoudig stemrecht voor mannen, met en passant de intrede van socialisten in de parlementen.

Noteer terloops dat Anseele – de eerste Vlaamse socialist in het parlement – diende verkozen te worden in Luik, wat de communisten in 1925 eveneens deden om hun algemeen-secretaris War Van Overstraeten te laten verkiezen.

Met enige provocatieve overdrijving kan gezegd worden dat het Vlaanderen van toen was wat het vandaag opnieuw lijkt te worden: een politieke ‘no go zone’ voor links. Op het moment dat Anseele verkozen werd, waren de katholieken oppermachtig in Vlaanderen.

Het blijft één van de merkwaardige historische ‘onrechtvaardigheden’: terwijl in de eerste plaats de socialisten vochten voor de democratisering van het stemrecht waren het in Vlaanderen de katholieken die er politiek de vruchten van plukten. Vanaf 1884 zouden ze tot aan de Eerste Wereldoorlog onafgebroken met een absolute meerderheid regeren.

II.

De ontwikkeling van de socialistische beweging is dus zeker niet over rozen gegaan maar is evenmin een lineair verhaal waarvan het einde al in het begin vastlag. Het is wel begonnen als een verhaal van de underdog die tegen de stroom in roeide – af en toe in alliantie met progressieve liberalen – maar die vooral beseftte dat hij louter kon en moest rekenen op de macht van het getal: de numerieke achterban.

In de tijden van Anseele was die achterban makkelijker te organiseren dan vandaag. De arbeidersklasse was hoofdzakelijk wit en mannelijk en dus vrij homogeen. Ze was bovendien grotendeels geografisch gegroepeerd en herkenbaar in industriële bolwerken waarrond ze haar leven diende te organiseren en quasi gekazerneerd lag. Om het met Marx te zeggen waren de voorwaarden vóór de Eerste Wereldoorlog om zowel een ‘klasse an sich’ als een ‘klasse für sich’ te zijn, veel gunstiger dan vandaag.

Hoe anders is het vandaag. Ten eerste hebben zich ingrijpende socio-demografische verschuivingen voorgedaan. De arbeidersklasse vormt geen homogeen geheel. Er was de massale intrede van vrouwen op de arbeidsmarkt, er was op verschillende momenten de instroom van vreemde werkkrachten. De maakindustrie – waar de socialistische beweging ‘bastions’ kon vestigen – is grotendeels gedelocaliseerd naar de lageloonlanden binnen een geglobaliseerde economie waarvan de bestuurders

misschien even ‘onnuttige personagies’ zijn, zoals Anseele ze benoemde, maar alleszins minder herkenbaar.

In een post-fordistisch tijdperk is werken vanaf het laatste kwart van de vorige eeuw ook veranderd met kleinere units, responsabilisering, flexibilisering... terminologie die internationaal aan de gerevolteerden van Mei 68 ontstolen werd en via managers met een vernieuwd discours ingezet tegen de werkende mens. De turbulentie die deze internationale veranderingen met zich meebrachten, hebben velen in de armen gegooid van rattenvangers van Hamelen.

Zo die evoluties de ‘klasse an sich’ hebben veranderd, hebben vier decennia neoliberale recepten en discours ook gevolgen gehad in de hoofden van de potentiële socialistische achterban en de ‘klasse für sich’ quasi vernietigd.

Verbonden aan die ‘objectieve’ veranderingen en evoluties, waren er in de tijd van Anseele ook ‘subjectieve’ – laat ons zeggen, half zelf gekozen – omstandigheden die het ook makkelijker maakten om toen het socialisme uit te dragen. De strategie was min of meer uitgesproken en min of meer duidelijk. Het publiek en de achterban vrij homogeen. De leiders, producten van de beweging met een afgelegd traject, representatief en uitermate herkenbaar. Eric Bauwens schrijft over “charismatisch leiderschap”, iets waarvan vandaag menig spindoctor denkt dat dit in communicatietrainingen kan aangeleerd worden.

Even herkenbaar was de overkant: de opponent, toen nog de vijand genoemd. Er was antagonisme. Je kon de opponent gerust “onnuttige *personagies*” noemen. (p. 67) Geen socialist die er vandaag aan denkt, die woordschat boven te halen om er ‘the powers that be’ mee te bestempelen. Tenzij op Waregem Koerse of tijdens het Te Deum op 21 juli – het Tomorrowland van de Belgische monarchie - dragen die ook geen hoge hoeden meer.

III.

Anders dan in Zuid-Europa, werd in ons land – ondanks de aanvankelijke sterke anarchistische invloeden – gekozen voor een ronduit reformistische strategie. Het is al vaker gezegd en geschreven, niet in het minst door Marcel Liebman in zijn tweedelig werk *Les socialistes belges* dat de periode 1885 tot 1914 beslaat en door André Mommen in *De Belgische werkliedenpartij 1880-1914* : de BWP is nooit revolutionair geweest. De partij heeft de verwezenlijking van het socialisme nooit opgevat als een radicale breuk maar als een geleidelijke institutionele verovering en overname, met de Duitse SPD als grote voorbeeld.

Het nam niet weg dat er wel degelijk een kompas bestond. En, zo mogelijk nog belangrijker, er werd een ‘verwachtingshorizon’ gecreëerd.

Ook al was de praktijk er niet naar, de idee dat de kapitalistische maatschappijordening moest overstegen worden, was een evidentie in de toenmalige socialistische beweging. De concrete eisen hadden elk een plaats in een breder programma en – minstens op papier - in een politieke strategie. Er was indertijd geen socialistische partij zonder ‘minimum-’ en ‘maximumprogramma’.

Het is die draad die de socialisten wellicht verloren zijn ten gevolge van de grote ‘objectieve’ wijzigingen en de ‘subjectieve’ eigen keuzes.

IV.

Quasi specifiek aan de uitbouw van dat Vlaamse socialisme onder Anseele was de uitbouw van een zuil, hoofdzakelijk gebaseerd op de coöperatieve. Het Gentse model, zoals beschreven door Hendrik Defoort in *Werklieden, bemint uw profijt. De Belgische sociaaldemocratie in Europa*. Ergens in zijn boek schrijft Eric Bauwens het zeer treffend:

“Van een eenvoudige coöperatieve bakkerij in de ondergelopen kelder van een Gents café maakte Anseele op een kwarteeuw tijd een industrieel imperium: de Samenwerkende Maatschappij Vooruit” met zijn eigen winkel, warenhuizen, apotheken, fabrieken, vissersvloot en eigen bank.” (p. 103).

Dit brengt me meteen tot een volgend punt. Materieel heeft die keuze – waar Anseele de belichaming van was – de beweging geen windeieren opgeleverd. Anseele sloeg

nogal wat buitenlandse kameraden met verstomming door te stellen dat je de kapitalisten met hun eigen middelen moest verslagen. De opbrengsten van de coöperatieve financierden het syndicale en politieke werk, de publicaties... Dit leidde er mede toe dat dit model school maakte, in andere Belgische steden én in het buitenland.

Maar het heeft onmiskenbaar de integratie van die beweging in het kapitalisme, in de staat wel vergemakkelijkt en versneld. De consolidering en verdere uitbouw van het 'imperium' werd een stimulans om de hele beweging nauwer met de Belgische natiestaat te identificeren.

Dit maakte dat de socialisten op een cruciaal moment, de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog, hun keuze al zowat een decennium eerder gemaakt hadden: aan de zijde van de Belgische staat tegen de voormalige kameraden van de SPD die in Duitsland dezelfde conclusie getrokken had.

Het is fascinerend hoe de socialisten enerzijds gedwongen waren een tegenbeweging met een eigen subcultuur uit te bouwen en anderzijds politiek bewust mikten op een integratie in de burgerlijke staat. Alleen al de uitdagingen én de spanning rond deze strategie-op-twee-benen – de complementariteit en het contradictorische – zou een mooie onderzoeksvraag vormen voor een volwaardige geschiedenis van de socialistische beweging in deze en andere contreien.

Verrassend genoeg is dat ook een zeer actueel debat. Overal in Europa zien we mensen die zich afkeren van de politiek in sensu strictu, het politieke 'bedrijf', maar ook nadrukkelijk afzien van een strategie van politieke machtsverwerving.

In de plaats daarvan kiezen ze voor de opbouw-van-onderop van tal van coöperatief-achtige initiatieven die zowel in de manier van produceren als van omgang met elkaar een soort van voorafspiegelingen worden van een alternatief maatschappijmodel zonder uitbuiting of onderdrukking. De aanwending van moderne technologieën – 3D-print etc. – maakt dat een aantal auteurs – zoals Paul Mason met *Postcapitalism* – luidop gaan dromen van een 'Aufhebung' van het kapitalisme.

Deze *commons*-revival vormt de uitdrukking van de wens om de wereld doortastend te veranderen zonder de politieke macht te veroveren.

Noteer hoezeer de Anseele-gedachte actueel en populair kan worden, maar er zich twee fundamentele breuken met de Anseele-strategie voordoen: men doet niet ‘zoals de kapitalisten’ en men wendt zich definitief van de politieke machtsvraag af.

V.

Pragmatisme was zijn handelsmerk en als Anseele een grote ‘influencer’ is geweest is het wel op dat vlak. Hij kan representatief genoemd worden voor het socialisme in dit land omdat hij er zowel de sterke als de zwakke punten van belichaamde. Twee elementen.

1°) Een sterk en bij momenten efficiënt reformisme dat op cruciale momenten tot overmoed zal leiden. Een ongeluk komt z gezegd nooit alleen en voor Anseele was dat het faillissement van de Bank van de Arbeid in 1934, weliswaar een voorval binnen een internationale trend maar ook het gevolg van administratief mismeesteren.

Socialisten en ondernemerschap, en voor de Gentenaars onder ons – socialisten en het bankwezen - het blijft een linke combinatie. Het ondernemerschap dat bij Anseele deel uitmaakte van het militantisme zou later door menig socialistisch leider als een soort ‘beloning’ voor het militantisme een mooie tweede carrière inluiden via de draaideuren van de politiek richting bedrijfsleven.

2°) Een grote ideologische zwakte en veronachtzaming waardoor de ideologische impact van concrete maatregelen of een concreet beleid vaak slecht ingeschat werden. Neem bijvoorbeeld de privatisering van de spoorwegen met de oprichting van de NMBS door de regering-Jaspar I in 1926. Privatisering was en is een uitermate slecht idee met ideologisch desastreuze gevolgen. Het geeft immers als boodschap dat iets pas werkt als sommigen er winst kunnen uit halen. Kenmerkend voor Anseele die dan minister van spoorwegen, posten en telegrafie is, is dat hij “daar niet voor is”, maar het toch doet onder het later oh zo vaak weerkerend motto: we doen het toch, maar in naam van “het minste kwaad”, “lesser evil”. Zonder ons gebeurt het toch en zou het erger geweest zijn.

Je wint misschien op onmiddellijke termijn maar je ondergraaft op termijn de fundamenten waarop je organisatie steunt.

VI.

Nogal stout schrijft Eric Bauwens in de openingszin van zijn boek dat de redevoeringen op de Gentse 1 Mei-viering vandaag “iets meelijwekkends” hebben. Het socialisme in het algemeen en het Gentse en het Antwerpse in het bijzonder hebben glorieuze momenten gekend maar de afgelopen jaren zijn die, om het met een joekel van een understatement te formuleren, schaarser geworden. Wat is er van het socialisme, in Gent, Vlaanderen, België, Europa? Het is een belangrijke vraag die iedereen moet bezighouden die zich bekommert om het lot van de mensen.

Vlaanderen kent zijn collaborateurs. Het kent zijn verzetsmensen niet. Vlaanderen kent evenmin de mensen die voorop liepen in de strijd voor wat we vandaag sociale rechten en democratische vrijheden noemen. Dingen die nooit verworven zijn. En omdat ze niet verworven zijn, moeten we kijken naar het verleden, wie wat probeerde, waarom iets lukte en waarom iets de mist inging.

Vlaanderen kent Anseele niet meer en dat moet veranderen.

De ‘vader’ die heenging als tachtiger en ‘oude moeial’ – ik zie John Crombez denken: hola, da’s precies een geschiedenis die zich lijkt te herhalen – ondernam ooit een poging om een roman te schrijven die als volgt eindigde:

“Wij vervullen een schone roeping: de mensheid verlossen van de rampen die haar teisteren, de mensen goed en gelukkig maken”

Om dat laatste te realiseren zijn – net als in de tijd van Anseele – niet minder, maar méér socialisten nodig.